

ZASTAVA HRVATSKOGA PJEVAČKOG DRUŠTVA JADRANSKA VILA SA SUŠAKA I
ZASTAVA DRUŠTVA HRVATSKI SOKOL SUŠAK-RIJEKA
IZ FUNDUSA POMORSKOGA I POVIJESNOG MUZEJA HRVATSKOG PRIMORJA RIJEKA

MARICA BALABANIĆ FAČINI □ Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja Rijeka, Rijeka

BERNARDA RUNDEK FRANIĆ □ Hrvatski restauratorski zavod, Zagreb

sl. 1. Zastava Hrvatskoga pjevačkog društva
Jadranska vila - prednja strana; stanje
nakon zahvata

sl. 2. Zastava Hrvatskog pjevačkog društva
Jadranska vila - stražnja strana; stanje
nakon zahvata

sl. 3. Prikaz zastave Jadranske vile - detalj,
stražnja strana; stanje prije zahvata

U sklopu priprema za novi stalni postav dvije su zastave, najvrjedniji primjerci u nevelikoj zbirci zastava Muzeja, podvrgnute konzervatorsko-restauratorskim zahvatima. Osigurana su sredstva u visini od 65 000 00 kuna i zastave su 2004. dane na restauraciju. Opsežni zahvati na njima, pod vodstvom gospođe Bernarde Rundek Franić, konzervatorice-restauratorice Hrvatskoga restauratorskog zavoda u Zagrebu trajali su do rujna 2005. godine. Ovim člankom želimo prezentirati restauriranu građu i podsjetiti na 120. obljetnicu osnivanja Hrvatskoga pjevačkog društva *Jadranska vila*, jednoga od nositelja glazbenog života Sušaka. Naime, *Jadranska vila* će, uz kasnije osnovano pjevačko društvo *Primorski Hrvat*, biti zaslužna za širenje glazbene kulture, hrvatske nacionalne pjesme i rodoljublja.

Ugledajući se na druga središta u Rijeci, odnosno na Sušaku u drugoj polovici 19. stoljeća i početkom 20. stoljeća, osnivaju se brojna građanska društva. U Rijeci, gradu kojim neposredno upravlja Mađarska, djeluje *Società filarmonico-drammatica*, *Club di scienze naturali*, *Club alpino fiumano*, *Sezione autonoma fiumana della Società turistica ungherese*, *Società dei Carpazi ungarici*, *Circolo fiumano dei cacciatori*, *Club di equitazione*, *Società fiumana di ginnastica*, *Nautico Sport Club Quarnero*...

Tu su još i društva riječkih Hrvata - *Narodna čitaonica riečka*, *Sloga*, *Ljudevit Gaj*, *Akademija*, *Materinska rieč* - koja su svoje djelovanje posebno usmjerila na buđenje i razvijanje nacionalne svijesti i kulture.

Na Sušaku, gradiću uz lijevu obalu Rječine, koji u to vrijeme doživljava gospodarski procvat, osniva se više pjevačkih društava, *Hrvatska čitaonica*, *Primorsko planinarsko društvo*, *glazba Trsat*, *dobrotvorna društva Dječije sklonište i -ačka menza*, *Obrtno radničko društvo Erazmo Barčić*, *Vatrogasno društvo*

Graditeljska ekspanzija i gospodarski razvoj Sušaka uvjetovat će doseljenje činovnika, obrtnika, tiskara, trgovaca ... koji iskazuju potrebu za ugodnim provođenjem slobodnog vremena i sadržajnijim društvenim životom. U novom okruženju oni traže mogućnost upražnjavanja stečenih navika druženja u raznim pjevačkim društvima. Našli su se tako August Došen, Franjo Tomašić i Antun Margaretić iz Zagreba, Valentin Lončarić iz Senja, Marko Veble iz Štajerske, Franjo Vrbič iz Slovenije i dr. te osnovali privatno pjevačko društvo iz kojega će nastati *Jadranska vila*. Društvo je imalo dvadeset pjevača, a prvi je zborovođa bio Anton Santini, profesor pjevanja Hrvatske gimnazije u Rijeci. Društvu kasnije pristupaju profesori Mate Marušić, Rafael Kariolić, Ivan Kocian, trgovac Milan Kremsir i vjeroučitelj u gimnaziji Anton Volarić. Prema usvojenim društvenim pravilima, zadaća društva je *širiti narodnu i umjetnu pjesmu te pjevanjem oplemenjivati srca*.¹ Za prvog predsjednika Društva izabran je trgovac Ante Polić, veliki rodoljub i dobrotvor, otac Janka Polića Kamova i Nikole Polića.

U svom gotovo četvrtstoljetnom djelovanju *Jadranska vila*, pod vodstvom svojih zborovođa (J. Kafke, A. Remeca, I. Muhvića, C. Juneka, A. Mitrovića, G. Broža i K. Kukle), održala je niz koncerata i aktivno sudjelovala u društvenom životu Sušaka i Rijeke. Kao vrstan pjevački zbor gostovala je u Zagrebu, Karlovcu, Ljubljani, Sarajevu, ali i diljem Hrvatskog primorja.

¹ Rački, Andrija, *Povijest grada Sušaka*, Sušak, 1929.

Godine 1896., u prigodi proslave 10. godišnjice rada posvećena je društvena zastava. Ceremonijal posvete održan je 28. lipnja na Gimnazijskom trgu, u nazočnosti gradskih uglednika i mnoštva naroda. U znak sjećanja na taj čin izrađena je brončana medalja čiji se primjerak danas čuva u fundusu Muzeja.

Zastava pravokutnog oblika, dimenzija 118 x 144 cm, sašivena je od dvostrukoga svilenog ripsa, s tri strane obrubljena zasukanim resama od srme i kičankama na dva ugla, te pričvršćena na stijeg od hrastova drva na čijem je vrhu lira ukrašena biljnim motivima u tehnici emajla. Lira je izrađena od pozlaćenog mesinga, na podnožju označena žigom *L. TRATNIK, Ljubljana 1896.* Taj žig pripada ljubljanskom ljevaču crkvenog posuđa Leopoldu Tratniku, učeniku Matveža Schreinerera.² Zastava je na stijeg pričvršćena zakovicama od mjedi (99 komada) i na njima su ispisana imena, vjerojatno donatora. Poredane su okomito u četiri reda i na njima iščitavamo imena predsjednika Mate Glavana, potpredsjednika Milana Gremera, odbornikā Augusta Kressera, Antuna Bačića i Vinka Miletića, kapelnika Augusta Remeca, zagrebačkog nadbiskupa J. Posilovića, senjskog biskupa A. Maurovića, đakovačkog biskupa J. J. Strossmayera i mnogih uglednih građana Sušaka i Rijeke. Na prednjoj strani zastave boje slonovače, u sredini zastavnog polja, naslikana je alegorijska kompozicija - djevojka s bračom, more, brodovi, planina - autora J.G. Zeplichala. Okvir slike vezen je srmom i svilom. Iznad slike srmom je izvezen natpis u polukružnom obliku *JADRANSKA VILA*, a ispod slike *1886. * NA SUŠAKU * 1896.* U kutovima su stilizirani cvjetovi i vitice. Uz rub zastavnog polja je ornamentalna bordura, a ukrasni su elementi izvezeni svilom, srmom, sitnim titrankama i perlicama.

Na stražnjoj, plavoj strani, u sredni su aplikacijom i svilovezom prikazani atributi pjevačkih društava lira i brač. Iza glazbala je lišće lipe i lovora. Ispod je izvezena deviza *PJESMOM ZA DOM!* Sa sve četiri strane izrađen je vez srmom i svilom, biljnoga i geometrijskog uzorka.

Tko je izradio tu vrlo stručno izvezenu zastavu, danas još uvijek istražujemo. Iz literature i povijesnih izvora doznali smo imena predsjednika Društva i kuma, vrijeme posvete zastave, troškove izrade (600 forinti), ali ne i radionicu i ime vezilje. Možemo ipak pretpostaviti da je zastava nastala u radionici Klotilde Michl, supruge Marka Antoninija. Naime, Laval Nugent 1824. kupuje Trsatsku gradinu i odlučuje je obnoviti kao muzej i mauzolej obitelji. Projekt i izvedbu uređenja gradine grof Nugent povjerava venecijanskom graditelju i kiparu Giacomu Paronuzziju, dok su dekoracije interijera povjerene Marku Antoniniju, akademskom slikaru, scenografu i fotografu amateru. Na Trsatu Antonini upoznaje inženjera Matu Glavana i građevinskog poduzetnika Tomu Matkovića, a potom s njima i surađuje na izgradnji, odnosno bojenju i dekoriranju novoga čitaoničkog doma. Dakle, kako je Antonini neposredno surađivao s Matom Glavanom, tadašnjim predsjednikom *Jadranske vile*, možda je i naručio izradu društvene zastave od njegove supruge, koja tada u Zagrebu ima vlastitu školu za zlatovez. Uporište za tu pretpostavku nalazimo i u Antuna Cuvaja, koji piše da je Klotilda Michl izvezla zastavu za zagrebačka društva *Slobodu i Slogu*, kao i za društva u Sisku, Trsatu i drugdje.³

Zastavi pripadaju i zastavne vrpce s dvije trake u bojama hrvatske trobojnice, ukrašene vezenim natpisom:

- crvena vrpca, s natpisom *Jadranskoj vili - kuma Vinka Glavan 28. VI. 96.*
- bijela, s natpisom *U slozi je napredak - kuma Virginia Baccich 28. VI. 96.*
- plava, s natpisom *Prosvjetom slobodi - kuma Jelka Ružić 28. VI. 96.*

Prema navodima dr. Andrije Račkog, društvo *Jadranska vila* prestalo je djelovati uoči sloma Austro-Ugarske Monarhije, a od bogatoga društvenog inventara spašena je samo zastava, koja je neko vrijeme bila pohranjena u Gradskom poglavarstvu. No iz sačuvane dokumentacije Gradskog muzeja Sušak saznajemo da je prof. Ante Petrović zastavu 1934. donirao tada osnovanome muzeju, *kojem je svrha sabirati i čuvati sve što se odnosi na prošlost grada Sušaka i njegove okolice.*⁴ Isto su učinile i kume zastave.

Konzervatorsko-restauratorski zahvati na zastavi hrvatskoga pjevačkog društva *Jadranska vila* sa Sušaka

Stanje prije zahvata. Naslage nečistoće prekrile su cijelu površinu zastave s obje strane, dok su naslage oksida prekrile srmu na vezu, zakovice, liru i, osobito, rese. Nedostajao je svilovez na rubovima, cvjetovima, instrumentima i geometrijskim oblicima koji ukrašavaju zastavu. Mrlje nastale od vlage bile su vidljive na obje strane zastave. Vlaga je prouzročila truljenje svilene tkanine tako da na tom dijelu nedostaje tkanine. Inače je tkanina zbog vlage oslabila i uzdužno popucala. Naglim sušenjem proces se ubrzao pa s pomicanjem nastaju nova oštećenja. Prije nego što je stigla u HRZ, zastava je već bila restaurirana. Na metalne opruge smještene okomito na stijeg bilo je zamišljeno da se zastava učvrsti pomoću zakovica s vijcima. No zakovice su zabijene u drvo mimo lamela, svinute su ili su koso zabijene.

Izvedeni zahvati. Fotodokumentirano je stanje prije i nakon konzervatorsko-restauratorskih radova. Zastava je odvojena od stijega, zakovice su označene i imena i prezimena su popisana redoslijedom: I. red, II. red, III. red, IV. red. Majstor za metal izravnao je i zalotao zakovice te uklonio oksid.

Prednja je strana odvojena od stražnje samo do mjesta gdje se nalaze "ringići" kroz koje se pričvršćuju zakovice. Lira je očišćena "Sidolom" koji ima mikrokristalični vosak. Žice su ispravljene i zalotane. Plava boja podloge stražnje

sl. 4. Zastava Hrvatskoga pjevačkog društva *Jadranska vila* - detalj, prednja strana; stanje prije zahvata

sl. 5. Lira - detalj; stanje prije zahvata

² Simoniti, Marjetica, *Zakladi slovenskih cerkva / zlatarska umetnost in obrt*, Narodna galerija, Ljubljana, 1999.

³ Borošak Marijanović, Jelena, *Zastave kroz stoljeće*, Hrvatski povijesni muzej, Zagreb, 1996.

⁴ Statut Muzeja grada Sušaka, PPMHP.

sl. 6. Zastava društva Hrvatski sokol / Sušak-Rijeka - prednja strana; stanje nakon zahvata

sl. 7. Zastava društva Hrvatski sokol / Sušak-Rijeka - stražnja strana; stanje nakon zahvata

sl. 8. Zastava društva Hrvatski sokol / Sušak-Rijeka - detalj, prednja strana; stanje prije zahvata

sl. 9. Zastava društva Hrvatski sokol / Sušak-Rijeka - detalj, prednja strana; stanje prije zahvata

strane nepostojana je pa nije bilo moguće obaviti potpuno mokro čišćenje zbog materijala koji je preosjetljiv na pomicanje. Tamponima vate namočenim u otopinu destilirane vode i alkohola s površine su skinute naslage nečistoće. Stražnje su strane kapljičasto navlažene sredstvom protiv gljivica i plijesni - aerosolima. Nabavljen je svileni filament i obojen u plavu i crvenu boju prema originalnom uzorku. Mjesta na kojima nedostaje filament popunjena su. Šadraš i ostali ukrasni elementi koji su se odvojili od podloge pričvršćeni su. Kemijsko je čišćenje provedeno površinski zbog starosti materijala i nepostojanosti boja tkanine i veza. Na mjestima gdje nedostaje podloga otvori su podloženi krepelin svilom obrađenom reverzibilnim ljeplilom Plextol B-500 i pričvršćeni konzervatorskim bodom. Odvojene rese očišćene su kemijskim sredstvom za srebro i otopinom destilirane vode i neutralnog deterdženta, te nekoliko puta isprane u destiliranoj vodi radi uklanjanja zaostalog kemijskog sredstva. Rese su izravnane pincetama na ravnoj površini, istegnute na zadanu dimenziju te opterećene staklenim kvadratima. Zatim su s tri strane pričvršćene na plavu stranu zastave, prekrivene bijelom stranom i dijelovi su međusobno spojeni. Zakovice su namještene na limene opruge s otvorima na stijegu, bušilicom su probušeni otvori i u njih montirane zakovice.

ZASTAVA DRUŠTVA HRVATSKI SOKOL SUŠAK - RIJEKA

Radi rekreacije i želje da upoznaju nepoznate krajeve i prirodne ljepote domovine, Sušačani 1888. osnivaju *Primorsko planinarsko društvo*. Aktivnosti društva s vremenom zamiru, pa tadašnji predsjednik Josip Linić predlaže da se Društvo preustroji. Na izvanrednoj glavnoj skupštini održanoj 27. rujna 1903. prijedlog je jednoglasno prihvaćen i osnovano je društvo *Primorski sokol u Sušaku*, odnosno, od 1904. godine, a na temelju zaključaka Hrvatskoga sokolskog saveza, *Hrvatski sokol Sušak-Rijeka*. Prvi je starosta Društva dr. Rikard Lenac. Društvo ima 155 članova, od čega 68 vježbača. Zaslugom učitelja tjelovježbe Marijana Borasa, Društvo postaje jedno od najboljih. Nastupalo je na sokolskim sletovima u zemlji i inozemstvu, organiziralo izlete i mnoge plesove, priredbama obilježavalo značajne događaje iz hrvatske prošlosti. Na svesokolskom sletu u Pragu 1912. vježbači pod vodstvom Marijana Borasa postižu zavidne rezultate i osvajaju odličje - lorovov vijenac sa srebrnim monogramom. Svoju prvu zastavu Društvo je zavihorilo na župskom sletu u rujnu 1908., a svoj vlastiti dom u Ružičevoj ulici, svečano je otvorilo u ožujku 1929. godine.

Zastava pravokutnog oblika, dimenzija 142 x 144 cm, od tafta, u crvenoj, bijeloj i plavoj boji, obrubljena je resama od srme, s kičankom na kraju. Na prednjoj strani, uz rub, svilenim je koncem izvezena cvjetna bordura (cvjetovi i pupoljci uokvireni su srmom). U sredini su cvjetova titranke pričvršćene sitnim staklenim perlicama zlatne boje. Cijela je bordura premrežena trokutastim poljima od srme. U sredini zastavnog polja, na bijeloj traci, višebojni je izvezeni sokolski monogram. Središnje slovo **S** prelazi na crvenu i plavu traku, a ispunjeno je apliciranim titrankama. Slova **K** i **L** ispunjena su crvenim svilenim koncem, dok je slovo **O** popunjeno crnim koncem. Obrub slova i pravilno raspoređene vitice oko njih izvezene su srmom.

Na stražnjoj strani crveno-bijelo-plave boje, u sredini zastavnog polja, izvezen je natpis HRVATSKI SOKOL / SUŠAK-RIJEKA. U kutovima su svilenim koncem izvezeni cvjetni motivi, mjestimično ukrašeni srmom i titrankama. Od ruba, u širini 8 cm, svilenim je koncem izvezen ukras koji čine crveni i plavi rombovi, a između je romb izrađen od titranki. Nedostaje stijeg i jedna kičanka, a na jednoj strani zastave vidljivi su tragovi zakovica.

Zastavi pripada i zastavna vrpca od bijele svile s vezanim natpisom:

na jednoj traci izvezeno je HRVATSKOM SOKOLU i hrvatski grb, na drugoj MARY AKAČIĆ, 8. IX. 1908. i prikaz sokola.

sl. 10. Zastava društva Hrvatski sokol / Sušak-Rijeka - detalj, stražnja strana; stanje prije zahvata

sl. 11. Zastava društva Hrvatski sokol / Sušak-Rijeka - detalj, stražnja strana; stanje nakon zahvata

Fotodokumentacija: Fototeka Hrvatskog restauratorskog zavoda, snimio Robert Šako

Način dospjeća zastave u muzej nije poznat. Zastava i vrpca evidentirane su u inventarnoj knjizi Muzeja Hrvatskog primorja samo šturim opisom.

Tijekom raznih organizacijskih promjena i selidbi Muzeja, često uz neadekvatnu pohranu, zastave i zastavne vrpce doživjele su oštećenja. Nastale su poderotine, dijelove od srme prekrilo je sloj oksida, a tkanina je zbog naslaga nečistoće promijenila boju. Stoga je na građi bio nužan restauratorsko-konzervatorski zahvat. Kao obveza ostaje nam obnova ugroženih zastavnih vrpki jer, nažalost, ovom prilikom nismo uspjeli osigurati financijska sredstva za to. Spašene od sigurnog propadanja, zastave će u novom stalnom postavu Pomorskoga i povijesnog muzeja Hrvatskog primorja Rijeka svjedočiti o društvenome, kulturnome i političkom životu Sušaka, ali će i svojim izgledom i izradom govoriti o uljudbi naručitelja i izrađivača.

Konzervatorsko-restauratorski zahvati na zastavi Hrvatskog sokola Sušak-Rijeka

Stanje prije zahvata. Zbog prokišnjavanja krova nastalo je vlagom prouzročeno oštećenje na svili i vezu. Mrlja na prednjoj strani zastave vidljiva je na plavome i crvenom polju zastave. Po cijeloj površini nastale su naslage nečistoće, uglavnom čestica prašine. Rese i izvezena slova, obrubi cvjetova, titranke i sve aplikacije izrađene od srme prekrivene su slojem oksida. Nedostaju perlice i titranke. Velika količina titranke odvajala se od podloge jer je vezni konac istrunuo ili popustio. Vez je također odvojen od podloge. Najveća su oštećenja nastala u donjim kutovima zastave. Kićanka je prekrivena slojem nečistoće, a srma slojem oksida.

Poledinu zastave također je prekrilo sloj nečistoće, podložna se tkanina zgužvala po cijeloj površini, a prilikom izrade veza izvođač je previše stezao konac tako da se čini kako na zastavi, u pojedinim poljima, ima viška podloge - svilene tkanine.

Izvedeni zahvati. Fotografski je dokumentirano stanje tijekom i nakon zahvata.

Zastava je iscrtna na foliji s objiju strana u mjerilu 1:1. Ucrtna su nastala oštećenja, tj. nedostatak dijelova veza, mrlja hrđe i mrlja nepoznatog podrijetla. Odvojene su rese, koje su obrađene zasebno. Kemijskim sredstvom za srebro s njih je uklonjen oksid i nekoliko su puta isprane u destiliranoj vodi. Zatim je uslijedilo izravnavanje resa tupim debljim iglama i širokozubnim češljevima. Rese su se izravnale nit po nit, a svaka je nit posebno zakucana na drvenu podlogu metalnim pribadačama od nehrđajućeg čelika te su u tom položaju stajale više od 48 sati. Nakon sušenja staničevinom rese su se sušile na zraku, bez dodatnog izvora topline, te nakon tog zahvata opteretile kamenim "opterećivačima".

Rastavljena je prednja od stražnje strane zastave. Napravljeni su probe čišćenja. Na plavom i crvenom dijelu vidljivi su tragovi boje. Dakle, tkanine su obojene nepostojanim bojama, pa je čišćenje obavljeno otopinom alkohola u destiliranoj vodi. Natopljenom vatom s površine je uklonjena nečistoća. Na mjestima gdje je vlaga napravila velika oštećenja, istrunula je svilena tkanina. Taj dio podložen je krepelin svilom, prethodno obojenom u zadani ton i

premazanom reverzibilnim ljepilom Plextol B-500. Oštećenja su zatim sanirana i restauratorskim bodom. Na vezu koji uokviruje prednju stranu zastave velik je dio odvojen od podloge. Titrinke su kao dodatni ukras nestale, a s njima i perlice. Nabavljene su nove perlice i pričvršćene s titrankama i zlatnom srmom čije niti iscrtavaju grančice, lišće i uokviruju cvjetove. Natpis SOKOL saniran je novim perlicama i titrankama. Po cijeloj površini prednje i stražnje strane zastave pričvršćen je šadraš, a na cvjetnim laticama vez je u istim tonovima dopunjen svilom. Sa stražnje strane zastave na rubove je po cijeloj dužini pričvršćen šadraš jer je vezni konac nestao ili je odvojen od podloge. U kutovima, na biljnom motivu, oštećenja su sanirana pričvršćivanjem odvojenog veza i dopunjavanjem onoga koji je nedostajao. Natpis vezen srmom-zlatom i niski reljef čišćeni su "Sidolom" za zlato, koji sadržava mikrokristalični vosak. Odvojeno predivo od srme ponovno je pričvršćeno za podlogu pamučnim koncem. Oštećena je podloga zatvorena konzervatorskim bodom, podložena je svila premazana reverzibilnim ljepilom Plextol B-500 i svilenim filamentima. Obje strane zastave stavljene su pod prešu od kamena i stakla kako bi se izravnala površina. Prednja i stražnja strana zastave spojene su i pričvršćene su rese. Kičanka je očišćena od naslaga oksida i obješena na donji ugao, na kojemu su s obje strane postavljeni mali gumbići od prediva srme-zlata. Na spoju prednje i stražnje strane, gdje bi trebao biti stijeg, spoj je izrađen ručno.

Primljeno: 5. srpnja 2006.

**THE FLAG OF THE CROATIAN SINGING SOCIETY CALLED JADRANSKA VILA AT SUŠAK
THE FLAG OF THE ASSOCIATION HRVATSKI SOKOL SUŠAK - RIJEKA FROM THE COLLECTION OF THE MARITIME AND HISTORICAL MUSEUM OF THE CROATIAN LITTORAL IN RIJEKA**

In the second half of the 19th and in the first decades of the 20th century Sušak saw the founding of associations concerned with singing, sports, charity and other things, all of them particularly directing their work to the raising of national consciousness. In 1886 the Jadranska Villa singing society was founded in Sušak, and in 1904 the gymnastics society Hrvatski Sokol Sušak –Rijeka. How long and how effectively they worked, and contributed to the modernisation and rise of the middle class society in Sušak, are shown vividly by the societies' flags and bunting, still kept today.

The Jadranska Vila flag is sewn of doubled silk repp, edged with silver thread fringes and fixed onto a pole of oak at the top of which was a lyre decorated with plant motifs in enamel. The lyre was made of brass gilt and has the mark *L. TRATNIK, LJUBLJANA 1896*. It is fixed onto the pole with brass rivets, on which a name is written, probably of the donor. On the front, which is ivory-coloured, an allegorical composition signed J. G. Zepichal has been painted. Above the picture in silver thread an inscription has been worked in a semicircular form *JADRANSKA VILA*, and below the painting 1886. *NA SUŠAKU*. 896. In the corners there are stylised flowers and vine tendrils, and alongside the edge an ornamental border, with decorative elements worked in silk, silver thread, little sequins and beads. On the reverse side, which is blue, a lyre and a *brach*, a kind of tambouritz, are shown in appliqué and silk embroidery, as well as leaves of linden and laurel. Below flows the motto *PJESMOM ZA DOM*, which means With Songs for the Home(land).

A Croatian tricolour of rectangular shape made of taffeta and bordered with fringes and a tassel at the end belonged to the Croatian Sokol of Sušak-Rijeka. On the front, in the middle of the flag, a multi-colour Sokol monogram as been embroidered. Along the edge in silk thread a floral border is embroidered. On the rear in the centre of the field is the inscription *HRVATSKI SOKOL / SUŠAK-RIJEKA*. In the corners floral motifs are embroidered in silk, partially adorned with sequins and silver thread, while along the edge a decoration has been sewn made of red and blue diamonds, and a diamond made of sequins in between. Since they kept up with the various changes in organisation and moves of the museum in which they are kept, the flags suffered numerous dilapidations To prevent further deterioration, during 2005 they were submitted to conservation-restoration operations done under the supervision of Bernarda Rundek Franić, conservator-restorer of the CCI in Zagreb.